

Studia odonatol. hung. 10: 115–119, 2009

**A *HEMIANAX EPHIPPIGER* (BURMEISTER, 1839) ÚJABB ELŐFORDULÁSA
MAGYARORSZÁGON[†]**

V A S S I M R E

4481 Nyíregyháza, Bozót u. 15.

**A NEW OCCURRENCE OF *HEMIANAX EPHIPPIGER* (BURMEISTER, 1839) IN
HUNGARY[‡]**

I. V A S S

Bozót u.15, H-4481 Nyíregyháza, Hungary

ABSTRACT – A considerable swarming of *Hemianax ephippiger* was observed on the south-facing slopes of a hill called Kopasz, next to Tokaj (NE-Hungary), in mid-September 1986. Because of the great number of individuals and the quality of material collected (they were newly emerged, 1-2-day-old specimens), one may come to the conclusion that their breeding-site is close to the hill. It can probably be found on the marshlands of the geographical regions Taktaköz and/or Bodrogszék. Investigations directed to collect larvae and exuviae will be continued.

Key words: dragonflies (Odonata), *Hemianax ephippiger*, new occurrence in Hungary, faunistical data, adult swarming.

[†]A dolgozatot a szerző a Magyar Odonatológusok Baráti Köre (MOBK) által „Vízipásztor” néven kiadni tervezett újság („Magyar Odonatológusok Baráti Körének Értesítője”) számára készítette 1987-ben, s annak 1. füzetében kellett volna megjelennie. Sajnos az újságnak egyetlen száma sem készült el, s 2006-ban – jogutód nélkül – az MOBK is megszűnt. A cikk régebben készült ugyan, de faunatórténeti szempontból értékes adatokat és információkat tartalmaz, amelyek nemcsak hazai, hanem nemzetközi érdeklődésre is számot tarthatnak, ezért a megőrzött kézirat felhasználásával szükségesnek láttuk az eredeti anyag lektorált változatát folyóiratunkban közreadni a szerző hozzájárulásával. (A felelős szerkesztő megjegyzése.)

[‡]The author wrote this paper for a newspaper ('Bulletin of the Fraternity of Hungarian Odonatologist') in 1987 which newspaper would be called 'Vízipásztor' ('water shepherd', Hungarian name of *Orthetrum cancellatum*) and was planned to publish by the 'Fraternity of Hungarian Odonatologist' (MOBK). It had to be published in its first issue. Unfortunately, not an issue of this newspaper was published and the MOBK also ceased to exist – without a legal successor – in 2006. The article contains older, but valuable and interesting information from the point of view of fauna-history which can command interest not only in Hungary but also in foreign countries. Therefore we have thought necessary to publish the revised version of the original paper by using the saved manuscript in our periodical.

1. Bevezetés

A *Hemianax ephippiger* 1986-ban ismét felbukkant hazánk területén. Ezúttal azonban olyan friss állatok és olyan nagy példányszámban voltak megfigyelhetők, hogy a faj hazai megtelepedésével is számolhatunk.

2. Irodalmi adatok

E pompás nagytestű faj eremiális faunaelem (DÉVAI 1976), amely Délnyugat-Ázsiától Észak-Afrikáig él (ASKEW 1988). Európában – Skandinávia kivételével – mindenütt gyűjtötték, de biztos tenyészőhelye eddig csak Dél-Franciaországból (pontosabban Camargue-ból), Közép-Olaszországból és Szicíliából ismert (BILEK 1964; HEYMER 1967; AGUESSE 1968; ASKEW 1988).

A fajt BURMEISTER írta le 1839-ben, de a faj későbbi elnevezései (= *mediterranea* SÉLYS–LONGCHAMPS, 1839; = *senegalensis* RAMBUR, 1842) talán szerencsésebbnek mondhatók, mivel jobban utalnak a faj elterjedésére (vö. d'AGUILAR et al. 1986).

Régebben úgy vélték, hogy Európában nem tenyészik, csak a meleg déli szelekkel (pl. sirokkó) kerül kontinensünkre (SCHIEMENZ 1953; ROBERT 1959; UJHELYI 1955b; MIKKOLA 1968). Tojásrakását Marokkóban növényekkel (pl. *Juncus maritimus*, *Schoenoplectus lacustris*) dúsan borított tengerparti sekély mocsarakban figyelték meg, ahol a vízmélység csupán néhány deciméter volt. A tojásrakás párzási láncban történt, a nőtény a tojásokat víz alá merülő növényi részekbe rakta (JACQUEMIN & BOUDOT 1986).

Az irodalomban több adat is található a faj hazai előfordulásáról (DÉVAI et al. 1976, p. 80–81.). BRAUER (1876, p. 298.) Gödöllőről, KOHAUT (1896, p. 54.), PONGRÁCZ (1914, p. 133.), MOCSÁRY (1918, p. 30.), UJHELYI (1955a, p. 29.) és STEINMANN (1959, p. 444.; 1962, p. 179.) Budapestről, ill. környékéről említi, de ezek az adatok bizonytalanok. Bizonyítottan gyűjtötte BERETZK PÉTER a szegedi Fehér-tó mellett (vö. UJHELYI 1955a, p.29.; 1955b, p. 173.; STEINMANN 1962, p. 179.), KÁTAI JÁNOS pedig Nagyiván közelében, a Határ-csatorna mellett fogott egy hím példányt (KÁTAI és DÉVAI 1978, p. 105.; DÉVAI és KÁTAI 1981, p. 45.). STEINMANN összefoglaló faunamű (1984, p. 69.) szerint „a szegedi Kunfehértón gyűjtötték”, mivel azonban Kunfehértó nem Csongrád, hanem Bács–Kiskun megyében, Szegedtől légvonalban mintegy 50 km távolságra található, valószínűleg elírásról van szó, s a lelőhely ebben az esetben is a Szeged melletti Fehér-tó.

3. Gyűjtések és megfigyelések

A Tisza és a Bodrog összefolyása felett magasodó Kopasz (vagy más néven a Tokaji-hegy) területéről először 1986. szeptember 10-én került elő 1 nőtény, majd később, szeptember 12-én összesen 6 példány (4 hím és 2 nőtény).

Mindkét gyűjtési napon hűvös, borongós idő volt, és a *Hemianax ephippiger* példányai a hegy déli oldalán levő egyik elhagyott kőbányában húzódtak meg a magas fű (*Calamagrostis epigeios*) között (a gyűjtőhely a Kopasznak a Tokajhoz tartozó Binét nevű részén található, az EU 22 UTM hálózathoz). Felriasztva alacsonyan, a földtől kb. 60–70 cm-re néhány métert repültek, majd újra a fűben kerestek menedéket. Hasonlóan az Anax-fajokhoz, cserjére és fára nem szálltak.

Szeptember 12-én a késő délutáni órákra kisütött a nap, és a *Hemianax ephippiger* nagymértékű rajzása volt megfigyelhető. Ezúttal magasan, a földtől kb. 4–5 méternyire, 15–20 szitakötőből álló rajok vadásztak a bánya fülkéjében. A hegy déli lejtőjén (a szintén Tokajhoz tartozó, s ugyancsak az EU 22 UTM hálózati mezőben lévő Nagy-Kócsag és Tajpó területén) még további három, egymástól független raj volt megfigyelhető.

4. Következtetések

A befogott imágók kivétel nélkül friss – kb. 1–2 napos – kibújásúak voltak, s mivel ilyen nagy számban jelentkeztek, szó sem lehet elkóborolt példányokról. A *Hemianax ephippiger* feltételezett tenyészőhelye valahol a Taktaközben vagy a Bodroglakban keresendő. Más itt kikelt fajok is (pl. *Anaciaeschna isosceles*, *Cordulia aenea*, *Orthetrum cancellatum*) szűz- vagy szárítkozórepülésüket követően előszeretettel keresik fel a hegy jól felmelegedő déli lejtőit, a napközben szinte állandóan a síkság felől fújó, s többnyire élénk szél segítségével.

Arra a kérdésre, hogy valóban megtelepedett-e a *Hemianax ephippiger* hazánknak ezen a területén, és ha igen, tenyészőhelye valóban a Taktaközben vagy a Bodroglakban van-e, ma még nem tudunk megnyugtató választ adni, mivel egyelőre sem a faj lárváit, sem exuviumait nem találtuk meg. Az új keletű honosság tisztázásához további intenzív kutatások szükségesek.

5. Összefoglalás

A dolgozat a *Hemianax ephippiger* sok egyedből álló rajainak a Tokaj melletti Kopasz déli lejtőin 1986. szeptember közepén történt megfigyeléséről számol be. A nagy példányszámból és a gyűjtött anyag minőségéből (a frissen kibújt, 1–2 napos példányokból) közeli tenyészőhelyre következtethetünk. A tenyészőhely feltételezhetően a Taktaköz vagy a Bodroglak mocsárvilága. A megtelepedést kétséget kizáróan igazoló lárvák és levetett lárvabőrök (exuviumok) begyűjtésére irányuló terepvizsgálatok folytatódnak.

6. Summary

Hemianax ephippiger has appeared in Hungary again. But in this case such a great number of juvenile specimens were observed that one has to reckon with the establishment of the species in Hungary.

The literature on the subject reports several data on the occurrence of this species in Hungary (DÉVAI et al. 1976). BRAUER (1876, p. 298.) mentions it to be found in Gödöllő and KOHAUT (1896, p. 54.), PONGRÁCZ (1914, p. 133.), MOCSÁRY (1918, p. 30.), UJHELYI (1955a, p. 29.) and STEINMANN (1959, p. 444.; 1962, p. 179.) in Budapest and its surroundings. PÉTER BERETZK collected it provably near pond Fehér-tó at Szeged (cf. UJHELYI 1955a, p.29.; 1955b, p. 173.; STEINMANN 1962, p. 179.), while JÁNOS KÁTAL captured one male near a canal (Határ-csatorna) at Nagyiván (KÁTAL and DÉVAI 1978, p. 105.; DÉVAI and KÁTAL 1981, p. 45.).

The first captured individual on the hill called Kopasz, next to Tokaj, on 10th September, 1986, was a female. Two days later, on 12th September, four males and two

females were collected. On both days of the collections the weather was chilly and cloudy and the specimens of *Hemianax ephippiger* hid in the shelter of the high blades of *Calamagrostis epigeios* in the abandoned stone-quarries (e.g. Binét) of the southern hillside. Being roused they flew a few meters above ground and then sought shelter in the grass again. Late in the afternoon on 12th September the sun came out and a considerable swarming of *Hemianax ephippiger* was observed: this time swarms consisting of 15–20 individuals were searching for prey 4–5 meters high above the quarry. Three more independent swarms were observed on the southern slope of the hill (Nagy-Kócsag, Tajpó).

Since each of the captured individuals was juvenile, emerging 1–2 days before, and they appeared in such a great number that it is out of question that they might be wanderers. The supposed breeding site of *Hemianax ephippiger* must be somewhere on the marshlands of the geographical regions Taktaköz or Bodrogeköz. Like other species (*Anaciaeschna isosceles*, *Cordulia aenea*, *Orthetrum cancellatum*) emerging there, they frequently visit well-warmed southern slopes by the means of almost permanent day-time anabatic winds in order to dry themselves soon after their maiden flight.

Further investigation may answer the question whether *Hemianax ephippiger* has really established in NE-Hungary, and if it has, can its breeding site be found in the Taktaköz or in the Bodrogeköz.

Irodalom

- AGUESSE, P. 1968: Les Odonates de l'Europe Occidentale, du Nord de l'Afrique et des Iles Atlantiques. In: Faune de l'Europe et du Bassin Méditerranéen 4. – Masson et Cie Éditeurs, Paris, VI + 258 pp., V pl.
- D'AGUILAR, J. – DOMMANGET, J.-L. – PRÉCHAC, R. 1986: A field guide to the dragonflies of Britain, Europe & North Africa. – William Collins Sons & Company LTd, London, 336 pp.
- ASKEW, R.R. 1988: The dragonflies of Europe. – Harley Books, Colchester, 291 pp.
- BILEK, A. 1964: Beobachtungen über Odonaten in Süddeutschland mit besonderer Berücksichtigung der Färbungsstadien von *Anax parthenope* Selys. – Nachrichtenblatt der Bayerischen Entomologen 13/6: 59–64.
- BRAUER, F. 1876: Die Neuropteren Europas und insbesondere Oesterreichs, mit Rücksicht auf ihre geographische Verbreitung. – Festschrift zur Feier des 25-jährigen Bestehens der k. k. zool.–bot. Gesellschaft Wien, Wien, p. 263–300.
- DÉVAI GY. 1976: A magyarországi szitakötő /Odonata/ fauna chorológiai vizsgálata. – Acta biol. debrecina 13, Suppl. 1: 119–157.
- DÉVAI GY. – BODNÁRNÉ PÁLOSI G. – BENEDEK P. 1976: A szitakötők /Odonata/ magyarországi előfordulási adatainak elemzése. – Acta biol. debrecina 13, Suppl. 1: 9–92.
- DÉVAI, GY. – KÁTAI, J. 1981: The Odonata fauna of the Hortobágy National Park. In: MAHUNKA, S. (edit.): The fauna of the Hortobágy National Park. Vol. I. – Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 43–46.
- JACQUEMIN, G. – BOUDOT J.-P. 1986: Comportement de ponte chez *Hemianax ephippiger* (Burm.) (Anisoptera: Aeshnidae). – Notul. odonatol. 2/7: 112–113.
- HEYMER, A. 1967: *Hemianax ephippiger* en Europe [Odon. Anisoptera]. – Ann. Soc. ent. Fr. (N.S.) 3/3: 787–795.

- KÁTAI J. – DÉVAI GY. 1978: Adatok a Hortobágy szitakötő (Odonata) faunájához. – A debreceni Déri Múzeum 1977. évi Évkönyve: 97–109.
- KOHAUT R. 1896: A magyarországi szitakötő-félék természetrajza (Libellulidae Auct., Odonata Fabr.). – K. M. Természettudományi Társulat, Budapest, 78 pp., III. tábla.
- MIKKOLA, K. 1968: *Hemianax ephippiger* (Burm.) (Odonata) carried to Iceland from the Eastern Mediterranean by an aircurrent? – Opusc. Ent. XXXIII/1–2: 111–113.
- MOCSÁRY S. 1918: Ordo. Pseudo-Neuroptera. In: A Magyar Birodalom Állatvilága/Fauna Regni Hungariae. – K. M. Természettudományi Társulat, Budapest, p. 23–32.
- PONGRÁCZ S. 1914: Magyarország Neuropteroidái (Enumeratio Neuropteroidum Regni Hungariae). – Rovartani Lapok XXI/9–12: 109–155.
- ROBERT, P.-A. 1959: Die Libellen (Odonaten). – Kümmerly & Frey, Geographischer Verlag, Bern, 404 pp., 48 Taf.
- SCHIEMENZ, H. 1953: Die Libellen unserer Heimat. – Urania-Verlag, Jena, 154 pp., 30 Taf., II Beil.
- STEINMANN H. 1959: Szitakötők magyarországi elterjedésének vizsgálata. – Folia ent. hung., Ser. nov. XII: 427–460.
- STEINMANN H. 1962: A magyarországi szitakötők faunisztikai és etológiai adatai. – Folia ent. hung., Ser. nov. XV: 141–198.
- STEINMANN H. 1984: Szitakötők – Odonata. In: Fauna Hungariae V/6 (160). – Akadémiai Kiadó, Budapest, 111 pp.
- UJHELYI S. 1955a: A Természettudományi Múzeum magyar gyűjtőktől származó közép-európai szitakötő gyűjteményének faunisztikai adatai. – Folia ent. hung., Ser. nov. VIII: 17–44.
- UJHELYI S. 1955b: Adatok Magyarország szitakötő- (Odonata) faunájához. – Fol. ent. Hung., Ser. nov. VIII: 173–174.